

ПОЛІТИЧНА ПОВЕДІНКА ТА ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА

УДК 323.21+321.01:008

Остапенко М. А.

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ПОЛІТИКИ
ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОЛІТИЧНОГО ПЛЮРАЛІЗМУ**

У статті розглядається культура політичного плюралізму як сукупність політичних і моральних норм та традицій, що регулюють поведінку і взаємини суб'єктів політики у процесі їхньої діяльності. Приділено увагу феномену відповідальності, політичної відповідальності в якості основи для формування культури політичного плюралізму.

Ключові слова: політичний плюралізм, культура політичного плюралізму, політична відповідальність, етика політичної поведінки.

Основними домінантами змісту політичного плюралізму є стратегія жити разом, повага до інтересів, поглядів і стандартів життя іншого, готовність відшукувати та використовувати компроміси. Втілення принципу політичного плюралізму у життя викликає багато проблем та складностей, торкаючись і суто суб'єктивної сфери політики, зокрема таких феноменів як політична культура, політична свідомість, політична діяльність. Політичний плюралізм передбачає наявність різних поглядів, повагу до іншодумства, вміння вести діалог, враховувати інтереси і погляди опонентів; професіоналізм і компетентність; відсутність монополії на остаточну, вищу істину, нав'язування своїх думок і поглядів іншим, вміння переконувати іншого. Усе перераховане можна спробувати об'єднати одним поняттям — культура політичного плюралізму. Подібне трактування виходить з того, що культура є складною цілісністю, зміст якої утворюють знання, вірування, мораль, норми, звичаї, звички і здібності, що набуваються і досягаються людиною як членом суспільства і проявляються у поведінці. Культура надає зразки необхідної поведінки, виконуючи у такий спосіб нормативно-регулюючу функцію в суспільстві. Культуру політичного плюралізму можна визначити як сукупність політичних і моральних норм та традицій, що регулюють поведінку і взаємини суб'єктів політики у процесі їхньої діяльності.

Демократія надає людині можливість бути вільною. Свобода для людини є «цінністю з цінностей, тією глибинною цінністю, яка визначає можливість будь-якої іншої». Свобода визначає «глибинний сенс існування людини, без якого вона втрачає врешті-решт свою суб'єктність». А втративши можливість до самовизначення, «людина перестає бути людиною» (А. Абішева) [5, с. 144].

Отже, свобода надає людині вибір (вибір можливостей, вибір життєвого шляху тощо). Політична свобода надає людині права голосу та вибору, визначає стан людини в державі, гарантує захист її основних прав, задоволення життєвих потреб. Водночас політична свобода — це і високий рівень розвитку особистості, саморегуляції, і, безумовно, пов'язується з таким поняттям як «відповідальність». Ще Б. Спіноза досить влучно виразив зв'язок між необхідністю і свободою: «Свобода — це пізнана необхідність». І. Кант вважав, що для людини не свобода є передумовою усвідомлення обов'язку, а навпаки — усвідомлення обов'язку є передумовою свободи: відчуваючи необхідність виконати свій обов'язок, людина створює собі можливості для цього [Цит. за: 9, с. 191]. А чим більшою є свобода людини, тим глибше усвідомлення нею власної відповідальності, що виявляється в повазі до свободи інших людей. Науковці вказують, «одним з найбільш глибоких переконань пересічного європейця або американця є впевненість у тому, що головним у діяльності громадянина має бути його особиста відповідальність за сьогоденне і за майбутнє як усього суспільства, так і за кожен окрему людину, завдяки чому, особа і має можливість отримати матеріальні та культурні блага сучасної цивілізації незалежно від свого економічного стану та соціального статусу» [Див. 5, с. 119]. Тобто демократична традиція пов'язує свободу і відповідальність.

У нашій країні, на жаль, бракує усвідомлення значення відповідальності, політичної відповідальності як з боку еліти, так і частини суспільства. Відчутною є тенденція зниження впевненості людей у порядності, чесності та відповідальності політиків, чиновників. У науці політична відповідальність розглядається як відповідальність за належне здійснення державної влади відповідно до розуміння суспільства чи його більшої частини. При цьому до суб'єктів політичної відповідальності науковці відносять тих представників влади, які реально визначають зміст державно-управлінської діяльності. Також обґрунтовується те, що політична відповідальність є ознакою державно організованих суспільств, але може проявлятися у різних формах. В. Мельниченко наводить приклади східних деспотій, де політичну відповідальність можна трактувати як відповідальність перед панівними верствами, династією, прийдешніми поколіннями тощо [10].

Спробуємо систематизувати основні змістові компоненти політичної відповідальності:

- залежить від спроможності суспільства надавати об'єктивну оцінку діяльності владних структур; співвідноситься із політичною і правовою культурою суспільства і влади, політичним режимом та розвинутістю політичних інститутів;

- базується на конкуренції суспільно-політичних інтересів і забезпеченні державою найважливіших із них як основи формування відповідальності за їх реалізацію;

- пов'язується із політичною компетентністю, упевненістю в обраному політичному курсі, громадянським обов'язком і патріотизмом, відчуттям причетності суб'єкта політики до суспільно значущих рішень;

- має колективний і солідарний характер (відповідальність партій, інших суспільних суб'єктів); зв'язок політичної відповідальності конкретних посадових осіб з приналежністю їх до тих чи тих угруповань;

- рисами є централізованість і транспарентність, які безпосередньо пов'язані з колективним характером політичної відповідальності (не лише номінальна визначеність, а й усвідомлення суспільством конкретних відповідальних суб'єктів за стан державного управління; розуміння того, які політичні сили визначають зміст, форму і способи реалізації влади і з якими суспільство має пов'язувати всі (позитивні та негативні) наслідки подібного використання;

- вимірюваність ступенем довіри суспільства до органів державної влади і посадовців, ступенем легітимності політичної влади; у політичній практиці існують феномени популізму, поверхневої риторики, демагогії тощо, які різною мірою відображають безвідповідальність політиків, що підриває довіру до них і загалом легітимність політичної влади.

Політична відповідальність має кілька рівнів:

- 1) морально-психологічний рівень, пов'язаний з розумінням змісту та наслідків політичної діяльності (це політичні потреби, інтереси, політична свідомість, політична воля, здатність визначати політичні цілі і мету політичної діяльності);

- 2) свідомий рівень – усвідомлене дотримання норм і правил політичного життя, синтез зовнішніх (стандарти, підзвітність, рекомендації та ін.) і внутрішніх (мораль, почуття обов'язку тощо) форм контролю політичної діяльності.

У відповідальності поєднуються соціально-політичні цінності і правила політичної поведінки, насамперед моральні принципи і правові норми. Колективна відповідальність, крім особистої, залежить також від особливостей розвитку групи, ступеня її згуртованості, спільності ціннісних орієнтацій, емоційної ідентифікації.

Політична відповідальність як цінність виявляється через усвідомлення необхідності дотримання зобов'язань, відкритість для контролю з боку тих, перед ким ці зобов'язання прийняті (порядність виконання наданих обіцянок і зобов'язань). Отже, виокремлюються два аспекти відповідальності – за що відповідає суб'єкт політики і перед ким. «За що» – це ідеї, проекти, обіцянки, адекватні політичні дії та рішення політичних суб'єктів і відповідність їх реальній діяльності: за державу, за суспільний розвиток, за реалізацію прав громадян тощо. «Перед ким» – це найперше, перед самим собою, перед групою, суспільством.

У контексті дослідження формування такої цінності культури політичного плюралізму як відповідальність, варто звернути увагу на проблему контролю і регулювання поведінки суб'єктів політики. Звернемося до практики регулювання діяльності парламентарів. У парламентських системах науковцями виокремлено три моделі регулювання та здійснення контролю: 1) створення органу, який виконує функцію контролю за дотриманням норм етики у професійній діяльності депутатів; 2) саморегулювання парламенту (створення комітету з питань етики депутатської діяльності, який має функції розслідувати випадки порушень правил поведінки та використовувати санкції щодо парламентарів, які порушують норми та правила, звітувати перед парламентом); 3) поєднання елементів двох попередніх (створення спеціалізованого органу, який є незалежним, склад якого призначається та звітує перед парламентом) [7].

У зазначених моделях закладено тенденцію до визначення певних стандартів поведінки та етики парламентаріїв, які оформлюються у вигляді «кодексів поведінки». Професійні та етичні стандарти поведінки депутатів відображають очікувану поведінку народних обранців з боку суспільства з урахуванням наступних умов (згідно досвіду європейських країн): боротьба з корупцією; покращення підзвітності та зміцнення довіри; професіоналізація політики; дотримання міжнародних стандартів.

Подібні стандарти поведінки: а) допомагають об'єднати членів парламенту; б) сприяють у цивілізований спосіб вирішувати політичні розбіжності й виробити почуття колегіальності; в) впливають на підвищення престижу парламентської роботи; г) закладають основи парламентської етики як виду професійної етики, що регулює відносини, що виникають в ході законотворчої та іншої парламентської діяльності, а також позапарламентської діяльності, пов'язаної з виконанням функцій народного депутата.

В Україні дотримання норм етики депутатами контролюють Комітет Верховної Ради України з питань Регламенту, депутатської етики та забезпечення діяльності Верховної Ради України, а також головуєчий на засіданні Верховної Ради під час засідань парламенту. У сфері контролю Комітету відповідно до Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» [3] містяться такі функції: надання згоди щодо притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата України; дострокове припинення повноважень народного депутата України; несумісність депутатського мандата з іншими видами діяльності, дисципліна та дотримання норм депутатської етики [3; 7].

Етика парламентської діяльності має співвідноситися із існуючими кодексами поведінки для законодавців і парламентського апарату, процедурними правилами, регламентом роботи парламенту, рішеннями парламенту, а також керівництва, інструкціями для законодавців. На діяльність парламентарів впливають і неформальні правила та традиції. Т.Василевська, вивчаючи європейський досвід контролю поведінки депутатів, вказує на необхідність кодифікування основних етичних вимог до народних обранців, яке зумовлене наступними потребами, зокрема: посилення довіри громадян; забезпечення ефективності депутатської діяльності; удосконалення комунікації у діяльності парламентарів; уніфікація вимог до депутатів. Такі кодекси визначають спільні, єдині вимоги до депутатів та орієнтують на формування і посилення поваги до депутатського корпусу з боку суспільства; сприяють установам продуктивної, комфортної атмосфери у парламенті та радах; здатні обмежити свавілля обранців і зокрема у внутрішньо-професійній діяльності [6].

Поділяємо думку Т.Василевської, що кодекси поведінки можуть стати основою для формування соціальної та політичної відповідальності депутатів, усього депутатського корпусу і певною основою оцінки їхніх дій з боку суспільства. Крім міжнародних, конституційних і парламентських норм на парламентську поведінку також можуть впливати суспільні, громадські норми, що ґрунтуються на політичній та правовій культурі. Суб'єктом формування політичної відповідальності можуть бути політичні партії, які перевіряють і відбирають кандидатів. Контролююча функція політичних партій може реалізовуватися через: включення кодифікованих етичних стандартів в партійні програми; аналіз поведінки членів партії; створення механізму (наприклад, комітети з партійної етики або дисциплінарні

комітети), що дозволяє членам партії і виборцям безпосередньо брати участь в «етичному» відсвіві своїх політичних представників [6].

У контексті формування культури політичного плюралізму варто звернути увагу і на такий документ як Постанова Верховної Ради України «Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України», прийнятий 17 березня 2016 року. Зокрема у рекомендаційній її частині «Рекомендації Місії Європейського Парламенту» є пункти, які стосуються актуальних і невирішених питань щодо коаліції, опозиції та діалогу у Верховній Раді України:

«... 44. Рішення щодо врегулювання статусу парламентської опозиції повинно бути прийняте якнайшвидше.

45. У структурі Апарату Верховної Ради України повинен бути створений окремий підрозділ з питань міжпартійного діалогу (посередницький відділ), який забезпечуватиме підтримку та координацію діяльності міжфракційних об'єднань, скликатиме зустрічі та наради представників політичних партій з метою подолання суперечностей, що виникають у рамках законодавчого процесу, виступатиме в ролі помічника (посередника) у питаннях підтримки політичного діалогу та досягнення консенсусу.

46. Необхідно підвищити спроможність політичних партій, представлених у Верховній Раді України, у тому числі шляхом підвищення рівня міжпартійного діалогу та спільного створення атмосфери довіри і побудови консенсусу.

47. З метою посилення міжпартійного діалогу та діалогу всередині коаліції між лідерами політичних партій або представників депутатських фракцій (депутатських груп) у Верховній Раді України необхідно започаткувати роботу неформальних платформ для здійснення політичного діалогу, які спиратимуться на досвід третіх сторін, до яких існує довіра...» [2].

Запропоновані рекомендації спрямовані на оптимізацію етичного клімату у Верховній Раді, на розширення діалогу із суспільством й між політичними силами. Також варто відзначити і запровадження певних санкцій у разі порушення поведінки депутатами, зокрема:

«... 48. Голова Верховної Ради України (головуючий на пленарному засіданні) повинен мати право назвати та відсторонити від участі у пленарному засіданні Верховної Ради України народних депутатів України за поведінку, яка має ознаки насильства або спрямована на зрив роботи Верховної Ради України. Термін відсторонення залежатиме від ступеня серйозності порушення порядку. Крім того, необхідно розглянути можливість запровадження фінансових стягнень.

49. Для підтримки належного порядку під час проведення пленарних засідань Верховної Ради України рекомендується започаткування роботи інституту парламентських приставів.

50. Народні депутати України, які прагнутимуть оскаржити своє покарання, матимуть можливість презентувати свою справу під час чергового засідання Комітету Верховної Ради України з питань Регламенту та організації роботи Верховної Ради України.

51. Спеціально визначені експерти з питань регламенту і процедурних аспектів роботи Верховної Ради України повинні під час пленарного засідання асистувати Голові Верховної Ради України (головуючому на засіданні), надаючи за його зверненням відповідну інформацію та гарантуючи, що робота Верховної Ради України під час пленарного засідання відбувається з суворим дотриманням усіх регламентних вимог.

52. Необхідно розробити та інституціоналізувати у Верховній Раді України Кодекс поведінки народного депутата України. Впровадження Кодексу поведінки народного депутата України повинно відбуватися з урахуванням принципів всеосяжності, консультативності, прозорості та відповідно до кращої світової практики...» [2].

Прийняття цієї постанови формально наближує Україну до європейських стандартів. Стосовно практичної реалізації цих пунктів багато чого буде залежати від інших чинників, і головне — від свідомої установки народних обранців дотримуватися етичних норм та правил

поведінки. Нині в Україні можна назвати два документи, які визначають певні норми депутатської етики. Це Закон України «Про статус народного депутата України» (ст. 8, ст. 24) [1] та Регламент Верховної Ради України (ст. 51-53) [3]. У цих документах прописано, що народний депутат свою діяльність має будувати відповідно до загальноприйнятих норм моралі, уникати дій, заяв та вчинків, що компрометують його, виборців, Верховну Раду України, державу. Народний депутат не повинен використовувати депутатський мандат в особистих, зокрема корисливих, цілях (тобто індивідуальні та корпоративні інтереси народних депутатів не повинні перешкоджати виконанню ними представницьких функцій), повинен додержуватись вимог трудової дисципліни та норм депутатської етики [1; 3; 7].

Доцільно звернутися і до світової практики санкцій за порушення. Згідно законодавства різних держав (основний закон держави, регламент парламенту (палат), положення про організацію та діяльність парламенту тощо) за порушення норм депутатської етики визначаються такі види дисциплінарних заходів щодо депутатів: нагадування (за відхилення від предмету обговорення), зауваження (якщо депутат після висловленого йому нагадування продовжує порушувати порядок), осуд (якщо депутат і надалі порушує порядок засідання, створює безлад у сесійній залі), позбавлення слова (після закінчення часу виступу, оголошення зауваження чи осуду), відсторонення від присутності на засіданні (2-3 засіданнях) за голосування з використанням чужої картки, блокування роботи парламенту в залі засідання. У деяких країнах порушення норм, неналежна поведінка, створення перешкод для діяльності членів палати чи палати в цілому розцінюються як злочин проти парламенту і обтяжуються накладенням штрафу, винесенням догани, заборонаю брати участь у роботі палати на певний період, виключенням з палати, ув'язненням. Одним із засобів забезпечення дисципліни є встановлення матеріальної відповідальності народного депутата за порушення ним обов'язку бути присутнім та брати участь у роботі парламенту [7].

Варто звернути увагу і на те, що політично відповідальними мають бути не лише політики та політична еліта. Важливим і актуальним для України є питання відповідальності громадян, виборців, усієї сукупності електорату передусім за свою країну, її майбутнє. Активна реакція електорату на дії політиків коригує їх (за рахунок виборчого процесу та інших ресурсів), а в разі необхідності шляхом масових громадянських виступів припиняє їх. Отже, суб'єктами політичної відповідальності є політичні партії, громадські організації і рухи, окремі громадяни і політичні лідери, наслідки діяльності яких можуть впливати на цілісність, інтеграційність і подальший прогрес розвитку суспільства. Не менш важливим є питання відповідальності змісту і форми діяльності опозиції. Її дії завжди спрямовані на реконструкцію, на зміну чинної владної конфігурації. Якщо посилення активності опозиції без чітко окресленої позитивної мети, спрямоване на деконструкцію влади, викликає деструкцію країни, руйнацію суспільного простору, то це може привести до суспільної кризи. Варто пам'ятати, що опозиція заради опозиційності також є небезпечною, як і влада заради володарювання. В умовах загострення численних конфліктів політичний плюралізм може бути як однією із причин їх виникнення, так і одним із способів їх регулювання та вирішення. Адже в його основі закладено ідею взаємодії та партнерства. Для відновлення довіри і забезпечення віри суспільства у прозорість, ефективність і справедливість демократії в Україні важливе місце посідає питання відповідальності політичних суб'єктів як основи зародження і розвитку культури політичного плюралізму.

Використана література:

1. Закон України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 № 2790-ХІІ (Редакція від 01.01.2016) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>.

2. Постанова ВРУ «Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України»; Постанова, Рекомендації від 17.03.2016 № 1035-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1035-19>.

3. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України № 1861-VI від 10.02.2010 р. (Редакція від 13.12.2012) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1861-17/print1356103918036950>.
4. Абишева А. К. О понятии «ценность» [Текст] / А. К. Абишева // Вопросы философии. — 2002. — № 3. — С. 139 – 146.
5. Алексеева Т. А. Современные политические теории [Текст] / Т. А. Алексеева. — М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2000. — 344 с.
6. Василевська Т. Кодекси поведінки депутатів як інструменти підтримки депутатської етики [Електронний ресурс] / Т. Василевська. — Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/03.pdf>.
7. Етика депутатської діяльності та інститут дисциплінарної відповідальності народних депутатів України: напрями удосконалення. Аналітична записка [Електронний ресурс] / О. В. Токар-Остапенко / Національний інститут стратегічних досліджень. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1036/>.
8. Ковриженко Д. Запобігання конфлікту інтересів та корупції в депутатській діяльності: досвід країн ЄС та пропозиції для України [Електронний ресурс] / Лабораторія законодавчих ініціатив / Д. Ковриженко. — Режим доступу: http://lib.sowa.com.ua/bibliomist/PDG/Conflict_of_interests_2011.pdf.
9. Малахов В. А. Етика [Текст] : Курс лекцій : навчальний посібник. — 6-те видання / В. А. Малахов. — К. : Либідь, 2006. — 384 с.
10. Мельниченко В. І. Політична відповідальність влади в демократичній державі : необхідність, сутність, механізм забезпечення [Текст] / В. І. Мельниченко // Український соціум. — 2003. — № 1 (2). — С. 96 – 104.

Остапенко М. А. *Ответственность субъектов политики как основа формирования культуры политического плюрализма*

В статье рассматривается культура политического плюрализма как совокупность политических и моральных норм и традиций, которые регулируют поведение и отношения субъектов политики в процессе их деятельности. Уделяется внимание феномену ответственности, политической ответственности в качестве основы для формирования культуры политического плюрализма.

Ключевые слова: политический плюрализм, культура политического плюрализма, политическая ответственность, этика политического поведения.

Ostapenko M. *Responsibility of Subjects of Policy as Basis of Forming of Culture of Political Pluralism*

The culture of political pluralism as complex of political and moral norms and traditions which regulate a behaviour and relations of subjects of policy in the process of their activity are examined in the article. Attention is payed to the phenomenon of responsibility, political responsibility as basis for forming of culture of political pluralism.

Keywords: political pluralism, culture of political pluralism, political responsibility, ethics of political behaviour.

УДК: 329.4:94(489) – 054.57

Волощук Ю. І.

ДЕМОКРАТИЧНІСЬ ЯК ОСНОВНИЙ ПРИНЦИП РОБОТИ З'ЇЗДІВ СОЮЗУ УКРАЇНЦІВ РУМУНІЇ

У статті розкрито роботу Союзу українців Румунії як демократичної громадської організації у відстоюванні соціально-політичних права української національної меншини. Акцентовано увагу на вагомому роботу організації у суспільно-політичній, культурній, видавничій, релігійній та інших сферах, які відіграють важливу роль у згуртуванні та